

אחרי מות: כיצד מברכים על מצוות כיסוי הדם

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה התורה, שאם אדם שוחט חיה או עוף, עליו לכסות את דמם בעפר לאחר השחיטה. אמנם כפי שכתב **הרשב"א** בתשובה (א, צד), בכל המצוות הכתובות בתורה יש טעמים שאין האדם משיג ומבין (ועיין מורה נבוכים ג, לא), אך בכל זאת הפרשנים הציעו מספר הסברים מדוע צוו על מצוות כיסוי הדם:

א. **הרשב"ם** (יז, יג) טען שמכסים את הדם, כדי למנוע ממנו להיות ראוי לאכילה. כפי שראינו בעבר (דף לפרשת צו שנה א'), בדורות הקודמים הייתה תאווה גדולה לאכול דם, כדי למנוע מצב שיאכלו את דם החיה והעוף לאחר השחיטה, מכסים אותו בעפר. הקושי בפירוש זה, שלא ברור מדוע צריך לכסות רק דם חיה ועוף ולא דם בהמה, הרי גם את דם הבהמה יש חשש שיאכלו.

ב. **החינוך** (מצוה קפז) טען, שמכיוון שהנפש תלויה בדם, לא ראוי לאכול את בשר החיה בעוד דמה שפוך לפני השוחט. אמנם לפי טעם זה גם את דם הבהמה היה ראוי לכסות, אבל מכיוון שכאשר שוחטים בהמות לבית המקדש צריך לזרוק את דמם על המזבח ולא לכסות אותו, קבעה התורה שלא צריך לכסות את הדם גם של בהמות חולין, כדי לא לחלק בין הקודש לחול, ובלשונו:

"משרשי המצוה, לפי שהנפש תלויה בדם, ולכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו טרם נאכל הבשר, כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשנו, לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו. ובהמות לא נצטוונו כך לפי שדם הבהמה ניתן לקרבן לכפרה על נפשותינו ואי אפשר לכסותו, ולא רצתה התורה לחלק לנו בין מוקדשין לחולין. ואם גם במין העופות יש מהן קרב לגבי מזבח, מועט הוא, ולדבר מועט לא תחוש התורה לעולם, ומפני כן חייבתנו בכיסוי דם העופות בכולן."

בעקבות העיסוק בפרשתנו בכיסוי הדם, נעסוק בה השבוע. נראה את מחלוקת הפוסקים בשאלה מה מברכים על מצוות כיסוי הדם, מתי מברכים על המצווה והאם אפשר למנות שליח שיכסה את הדם.

1. אופן הברכה

נחלקו הפוסקים, כיצד יש לברך על מצוות כיסוי הדם:

א. דעת **הטור והשולחן ערוך** (יו"ד כח, ב), שיש לברך 'אשר קדשנו... על כיסוי הדם בעפר', וכן פסק **הט"ז**. ב. **הפרי חדש** (שם) הקשה על שיטה זו, שהרי לא מצאנו שכאשר מברכים על מצווה, מפרטים גם את האופן שמקיימים את המצווה. לא מברכים 'על מילה בסכין' או 'על יביעור חמץ באש', לכן פסק שיש לברך 'על כיסוי הדם' ללא המילה בעפר, וכגירסת **הרמב"ם** (שחיטה יד, א).

כיצד יש ליישב את קושיית הפרי חדש, שבשאר המצוות לא מזכירים את הדרך בה מקיימים את המצווה? **הט"ז** (ג) תירץ, שמצוות כיסוי הדם התייחדה בכך שיש בה שני ציונים, לשים עפר מתחת לדם החיה (דהיינו לפני השחיטה), ולכסות בעפר מעל דם החיה. נוסח הברכה המזכיר את העפר בא ללמד על כך שישנם שני עניינים בכיסוי, דבר שבדרך כלל לא קיים בשאר המצוות, ובלשונו:

"אף על גב דלא מצינו בשום מקום שמזכירין פרטי המצווה בברכה, ואם כן היה די לומר 'על כיסוי דם' לחוד, מכל מקום הכא שאני (= כאן שונה) שעושה שני מצוות, דהיינו כיסוי שלמטה מן הדם ושל מעלה, וזה נלמד מן בעפר, על כן צריך לומר בעפר להורות על שני המצוות."

הפרי חדש לא קיבל את תירוצו של הט"ז (שהתבסס על דעת רש"י והטור), שבכיסוי הדם יש ציווי מיוחד (לכסות גם מלמעלה וגם מלמטה) מכיוון שהוא פסק להלכה כדעת **הרמב"ם** (שם) **הרשב"א** (שם) **והרא"ש** (ב, ח), שיש חובה לכסות את הדם רק מלמעלה, ולכן אין דבר מיוחד במצווה, וממילא יש לברך עליה ככל מצווה אחרת שלא מזכירים את האופן בו מקיימים אותה.

מתי מברכים

לאחר שראינו את המחלוקת בשאלה כיצד מברכים, נראה מחלוקת נוספת שדנו בה הראשונים - מתי צריך לברך על כיסוי הדם:

א. דעת **הרמב"ם** (שחיטה יד, א), **הרא"ש** (ה, ו) **והרא"ה** (בדק הבית בית א, שער ה), שמברכים קודם הכיסוי, וכך פסק להלכה **השולחן ערוך**. פסיקתם מבוססת על דברי הגמרא במסכת פסחים (ז ע"ב) הפוסקת, שעל כמעט כל המצוות (למעט גר שלא יברך קודם הטבילה כי הוא עדיין גוי), יש קודם לברך ורק אחר כך לקיים את מעשה המצווה. לכן גם בכיסוי הדם, קודם מברכים ורק אחר כך מכסים.

מדוע תמיד קודם מברכים ורק אז מבצעים? **הריטב"א** (ד"ה ומה) הביא שתי אפשרויות: להודיע שמקיימים את המצוות מפני רצון ה', ולא כסתם מעשה בעלמא. וכן בגלל שהמצוות הן עבודת הגוף (מקיימים אותן באמצעות האיברים), והברכה היא עבודת הנפש (מקיימים באמצעות הדיבור), וראוי להקדים את עבודת הנפש לעבודת הגוף (ועיין **בערוך השולחן** (קצב, ב) לאפשרות שלישית), ובלשונו:

"וכתב הריטב"א ז"ל, שטעם זה שאמרו חז"ל לברך על המצוות עובר לעשייתן, כדי שיתקדש תחילה בברכה, ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצוות ה' יתברך, ועוד, כי הברכות הן מעבודת הנפש, וראוי להקדים את עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף."

ב. **בעל הלכות גדולות** (הלכות כיסוי הדם) **והרשב"א** (תורת הבית שם) חלקו על דעת הרמב"ם והרא"ש, ולשיטתם יש לברך רק לאחר שמכסים את הדם בעפר: "ובתר (= ואחרי) דמכסי ליה לדמא, מיחייב לברוכי".

כיצד הם מסתדרים עם הגמרא בפסחים, ממנה עולה שצריך קודם לברך ורק אחר כך לבצע את המצווה? **הרא"ש** (ה, ו) ביאר, שבעל הלכות גדולות סובר שהשחיטה וכיסוי הדם נחשבות מצווה אחת ארוכה. משום כך, כל עוד השוחט לא כיסה את הדם - גם השחיטה עוד לא הסתיימה, ואם יברכו לפני הכיסוי ואחרי השחיטה, הברכה תהווה הפסק בין תחילת השחיטה לסיומה.

אמנם עדיין קשה, שהרי גם אם מדובר במצווה אחת, עדיין עדיף לברך על השחיטה ועל כיסוי הדם לפני השחיטה, ולא לפצל את הברכות, על השחיטה לפני ועל כיסוי הדם אחרי, אם כן מדוע מברכים על הכיסוי רק לאחריו? **הרמב"ן** (מובא ברשב"א) עמד על הקושיה ותיירץ, שאם היו מברכים על כיסוי הדם לפני מעשה השחיטה, השחיטה הייתה מפסיקה בין הברכה על הכיסוי לכיסוי עצמו, לכן העדיפו לתקן שיברכו אחרי הכיסוי, למרות שבעקבות כך מברכים לאחר המצווה.

בעקבות ביאור הרא"ש לדברי בעל הלכות גדולות (שהשחיטה והכיסוי מצווה אחת), **הרא"ה** הקשה על בעל הלכות גדולות שתי קושיות:

קושיה ראשונה: אם השחיטה והכיסוי נחשבות מצווה אחת, מדוע מברכים ברכות שונות על השחיטה ועל הכיסוי? בפשטות היה צריך לתקן ברכה אחת שכוללת את שני העניינים 'על שחיטה וכיסוי הדם'! - מוכח מכאן שמדובר במצוות נפרדות.

קושיה שנייה: להלכה אם שחטו חיה ולא כיסו את דמה, עדיין היא מותרת באכילה והכיסוי אינו מעכב (ועיין **יביע אומר** י"ד ב, א). לכאורה לפי שיטת בעל ההלכות גדולות שהשחיטה וכיסוי הדם נחשבים מעשה מצווה אחד, היה צריך להיות אסור לאכול את החיה, מכיוון שכל עוד לא כיסו את דם החיה, מעשה השחיטה עדיין לא הושלם, ולאכול בלי שחיטה בוודאי שאסור.

ביאור אחר בשיטת בעל הלכות גדולות

כדי לתרץ את קושיות הרא"ה שמברכים ברכות שונות על השחיטה ועל הכיסוי צריך לומר, שגם בעל ההלכות גדולות לא ממש התכוון שהשחיטה והכיסוי נחשבות מצווה אחת. כפי שהסביר **הרב אשר וייס**, לשיטתו ככל הנראה מצוות כיסוי הדם נחשבת **סיום** של מצוות השחיטה. משום כך, למרות שמדובר בשתי מצוות שונות, בגלל שהן עניין אחד - אסור להפסיק בברכה ביניהן. דוגמא לדבר מעט דומה מצינו במצוות התפילין. למרות שתפילין של יד ושל ראש הם מצוות נפרדות, עדיין אסור לדבר בין הנחת תפילין של יד לשל ראש, מכיוון שהן נחשבות עניין אחד. הוא הדין בכיסוי הדם, מכיוון שמצוות כיסוי הדם היא סיום מצוות השחיטה, אי אפשר לברך באמצע (ועיין עוד **ברי"ף** פסחים כד ע"א, ו**ברבינו דוד** קט ע"ב).

למעשה

המחלוקת האם מותר לברך על כיסוי הדם בין השחיטה לכיסוי, משפיעה גם על השאלה האם אפשר לדבר דברי חולין ביניהם: **המרדכי** (חולין תרנב) הביא בשם **ספר התרומה**, שמותר לדבר בין השחיטה לכיסוי הדם. לעומת זאת **הראב"ה** (אלף צ) חלק וסבר, שאסור לדבר ביניהם. כפי שהסביר **הב"ח** (י"ד יט) מחלוקתם תלויה במחלוקת שראינו לעיל. המרדכי סובר שמדובר בשתי מצוות נפרדות, לכן אין בעיה לדבר ביניהם. לעומת זאת לדעת **הראב"ה** יש קשר בין המצוות, לכן אסור לדבר ביניהם, ובלשונו:

"כתב המרדכי בשם ספר התרומה ומותר לדבר אחר שחיטה קודם הכיסוי עד כאן לשונו. ונראה שאינו מותר אלא למי שאמר דכיסוי מצווה בפני עצמה היא, אבל לבעל הלכות גדולות דכיסוי סיום מצוה היא כמו שיתבאר בסיומן כ"ח (ס"ג) אין להפסיק בדברים בטלים באמצע מצוה, וזהו דעת **הראב"ה** (ריש סי' אלף פח, סוף סי' אלף צ)." **למעשה הרמ"א** (יט, ד) פסק כדעת **רבינו ירוחם** שממצע בין השיטות. מצד אחד אין איסור ממש לדבר וכדעת המרדכי. מצד שני, מכיוון שיש פוסקים שסוברים שאסור לדבר, עדיף לא לדבר, וכן פסקו להלכה גם **הב"ח** (שם) ו**הט"ז** (שם, ס"ק ה).

כיסוי על ידי שליח

הגמרא במסכת חולין (פו ע"א) כותבת, שלכתחילה מי ששחט את החיה או העוף חייב לכסות את דמם, ורק אם הוא לא כיסה, המצווה עוברת להיות מוטלת על כל עם ישראל. האם מותר לשוחט למנות שליח שיכסה את הדם בשביל? נחלקו בשאלה זו **הש"ך** (חו"מ שפב, ד) ו**התבואות שור** (מובא בקצות החושן שם, ב):

א. **הש"ך** (שם) כתב שאי אפשר למנות שליח למצוות כיסוי הדם, ומי ששחט חייב לכסות. הוא הדין מוסיף **הש"ך** במצוות מילה, ואם האב יודע למול את בנו, הוא חייב בכך ואסור לו לתת למוהל לבצעה. ראייה לדבריו הביא מדברי **הרא"ש** בחולין (ו, ה) שכתב בפירוש, שאין לכבד אנשים אחרים במצוות מילה וכיסוי הדם, ובלשון **הש"ך**:

"ומדברי **הרא"ש** שהבאתי מוכח, שמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו וחייב הוא בעצמו למוהלו דומיא (= בדומה) לכיסוי הדם, דמי ששפך הוא יכסה וכן משמע מדברי **הרמב"ם**. וכתבתי זה לפי שראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים למול את בניהם אף שהם בעצמם יכולים למול ולדעתי הם מבטלים מצוה עשה ומצוה גדולה של מילה."

ב. **התבואות שור** (שם) הקשה על דברי **הש"ך**, שהרי כמו שבכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו, והשליח יכול לבצע עבור המשלח מצוות וכפי שפוסקת הגמרא במסכת קידושין (מב ע"א), כך צריך להיות הדין במצוות כיסוי הדם, ואין סברא לומר שמצווה זו התייחדה משאר מצוות. משום כך פסק שאפשר לכסות על ידי שליח.

ייסוד המחלוקת

במה נחלקו **הש"ך** ו**התבואות שור**? ניתן להעלות מספר הסברים:

הסבר ראשון: הרוגצ'ובר (שחיטה יד, א) דן בשאלה, מה העיקר במצוות כיסוי הדם, המעשה או התוצאה. כלומר, האם רצון התורה שהאדם יכסה את הדם, או שהעיקר שבסופו של דבר הדם יהיה מכוסה. נפקא מינא למשל תהיה בשאלה, האם אפשר לכסות את הדם באפר של עבודה זרה. אם העיקר הוא לכסות, אסור לכסות בדבר מאוס כמו עבודה זרה. לעומת זאת אם התוצאה היא המשמעותית - אין זה משנה במה יכסו את הדם, העיקר שבסופו של דבר שהדם מכוסה.

ייתכן שבכך נחלקו **הש"ך** ו**התבואות שור**. **הש"ך** סבר שהעיקר הוא מעשה הכיסוי, ומכיוון שמצווה המוטלת על גופו של האדם (למשל הנחת תפילין) - אי אפשר למנות שליח לקיימה, כך מצוות כיסוי הדם שמתבצעת באמצעות היד אי אפשר לקיימה על ידי שליח. **התבואות שור** לעומת זאת סבר, שהעיקר שהדם יהיה מכוסה - ולכן לא מדובר במצווה שבגופו שאי אפשר למנות שליח.

הסבר שני: אפשרות נוספת (שגם יותר משתמעת מלשון **הש"ך**), תולה את המחלוקת ביחס בין המכסה לכלל ישראל. כפי שראינו, הגמרא כותבת שלכתחילה על השוחט מוטלת החובה לכסות את הדם, ורק בדיעבד שאר האנשים יכולים לכסות.

הש"ך הבין, שמכך שהגמרא מביאה פסוק מיוחד שמי ששחט עליו המצווה לכסות, משמע שרצונה להגדיר שבאופן מיוחד רק הוא יכול לכסות את הדם, ואין אפשרות למנות שליח. לעומת זאת **התבואות שור** הבין, שכונת הגמרא לומר שיש קדימות לשוחט על פני שאר האנשים בקיום המצווה, ואין זה ציווי מיוחד שדווקא השוחט יכסה ולא שלוחו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...